

דבר העורך

בהתרגשות רבה אני פותח את הגיליון הראשון שאשמש בו עורך כתב העת **ביטחון סוציאלי**. לאחר תקופה ארוכה של הסדרים ביורוקרטיים, צוות כתב העת נכנס להליך עשייה – ובתקווה רבה – גם צמיחה. הכתיבה לקהל הישראלי וחשיפת המחקר החשוב שנעשה על ידי הקהילה המדעית הישראלית חשובות מאוד, במיוחד בתקופה מורכבת זו. אני מלא תקווה כי כתב העת ימשיך לשמש בימה מרכזית להפצת ידע תאורטי, אמפירי, מתודולוגי – וכמובן גם מעשי, ובכך ישרת לא רק חוקרות וחוקרים, סטודנטיות וסטודנטים, אלא גם מקבלות ומקבלי החלטות.

זה המקום לומר תודה לעורך היוצא, פרופ' ישראל (איסי) דורון, שעשה עבודה חשובה וקידם את כתב העת בצורה מעוררת כבוד. שש השנים שבהן כיהן איסי כעורך היו שנים מטלטלות לחברה הישראלית. החל בשנות הקורונה, דרך שנת של מאבקים חברתיים פנימיים על רקע היוזמות לשינוי מהותי במערכות הממשל שקידמה הממשלה, וכלה בתקופת המלחמה מאז 7 באוקטובר הנורא, שסופה אינו נראה כרגע באופק. על אף כל האירועים הקשים הללו והאילוצים שנכרכו בהם, איסי ומערכת **ביטחון סוציאלי** הצליחו להמשיך ולהוציא לאור מדי שנה לפחות שלושה גיליונות מדעיים מקצועיים, ולהבטיח את הקבלה, השיפוט והפרסום של מחקרים חדשניים וחשובים בצורה יציבה ואמינה. במהלך שנים אלו קידם איסי כמה "גיליונות נושא מיוחדים", חשובים ומהותיים. עם המערכת יחד הוא קידם ויישם כמה שינויים חשובים, דוגמת הוספת האפשרות להגיש לכתב עת מאמרים בפורמט של "מאמרי דעה" (מאמרים קצרים, לא אמפיריים, המאפשרים הצגת דעה או עמדה מקורית ואקטואלית); גיבש הנחיות מסודרות להגשת הצעות ל"גיליונות נושא", והסדיר את שמו הפורמלי של כתב העת באנגלית, *The Israel Journal of Social Security*. על כל אלו, ועל הרבה יותר מכך, אבקש להודות לו.

זה הזמן להודות גם לחברי מערכת כתב העת, ובמיוחד לעורכת היוצאת של מדור סקירת הספרים עינת לביא מאוניברסיטת חיפה, על העבודה החשובה שעשתה בריכוז ובהצגה של ספרות רלוונטית חדשה. את עינת מחליפה נוגה פיטובסקי-נוה מאוניברסיטת בר-אילן, שלשמחתי הרבה קיבלה על עצמה את התפקיד החשוב הזה. אני מאחל לנוגה הצלחה רבה בתפקידה. תמשיך לכהן לצידנו מיכל סגל, האחראית לסקירת החקיקה והפסיקה החברתית. מיכל עושה עבודה מצוינת בהנגשת השינויים בתחום בשפה ברורה וקולחת, ואני בטוח שהמדור שלה ימשיך לרתק את קוראינו. על עריכת הלשון תמשיך להיות אמונה נירית איטינגון המצוינת.

אני מבקש להודות להנהלת המוסד לביטוח לאומי על התמיכה, המימון, וההכרה בחשיבותו של כתב העת **ביטחון סוציאלי** ובתרומתו לשדה המחקר והעשייה בתחום המדיניות החברתית והביטחון הסוציאלי. תודה מיוחדת לסמנכ"לית המחקר והתכנון ניצה קסיר, שנמצאת שם תמיד כדי להבטיח שהאקדמיה, המוסד לביטוח לאומי והחברה הישראלית יצאו נשכרים מהמאמצים הרבים לפרסם בו ידע חדש. תודה מגיעה לשופטות ולשופטים החיצוניים שקראו, העריכו ושפטו במקצועיות את המאמרים, ולא לה שיבואו בעתיד. ללא שיתוף הפעולה של חוקרות וחוקרים בשיפוט, בהערות ובהארות, לא היינו מצליחים לפרסם מאמרים מצוינים הנמצאים בליבת תחומי העניין של כתב העת.

תודה מיוחדת מגיעה למיה עורב-הטל, מי שמנצחת על התהליכים הרבים, לפני ומאחורי הקלעים של כתב העת. עבודתה המקצועית, היסודית והחרוצה, היא שאפשרה לקודמיי לבצע את תפקידם בצורה כה מוצלחת, ובוודאי סייעה לי בצורה יוצאת מהכלל להיכנס לתפקידי.

כתב העת **ביטחון סוציאלי** היה, וימשיך להיות בתקופת כהונתי, כתב עת העוסק במגוון היבטים של מדיניות חברתית, ביטחון סוציאלי ורווחה: היבטים כלכליים, פוליטיים, דמוגרפיים, היסטוריים, משפטיים, גיאוגרפיים, בריאותיים וחינוכיים. אפשר לשער כי בשנים הקרובות יוגשו לכתב העת יותר מאמרים שיעסקו בהשפעותיה של המלחמה על מדינת הרווחה ועל המדיניות החברתית. סביר להניח גם שיתרבו המחקרים המתמקדים במדיניות רווחה בעידן פופוליסטי. השפעות האופנה הפופוליסטית – הכוללות בין היתר קיטוב חברתי והבחנה בין "אנחנו" ל"הם" – מתגברות לא רק בישראל, אלא גם במדינות נוספות ובהן הונגריה ופולין. אפשר לשער כי הן המלחמה הן עליית הפופוליזם בישראל יציבו בפני מדינת הרווחה הישראלית אתגרים רבים, והדבר יבוא לידי ביטוי גם במחקרי מדיניות חברתית. על רקע זה, כתב העת **ביטחון סוציאלי** יבקש לשמש בסיס איתן של עובדות ושיח ענייני, ולא להיות חלק משיח מתלהם או נטול בסיס עובדתי. מחקרים רבים שכתב העת נותן להם במה עוסקים באוכלוסיות מודרות ומוחלשות. הכתיבה עליהן, מדעית ועובדתית ככל שתהיה, מתבססת גם על ההכרה במחויבות החברתית והמדעית לצדק חברתי המעוגן בראיות אמפיריות. אני תקווה כי גם מקבלי ההחלטות בישראל יחפשו את הידע הקיים בכתב העת ויבססו תהליכי מדיניות מבוססת ראיות דוגמת אלה המוצעים בגיליון זה, ולא על הלכי הרוח המנשבים ברשתות החברתיות.

ברוח זו, הגיליון הנוכחי מציג שורה מרשימה של מחקרים ותובנות בנוגע לסוגיות מרכזיות בתחום המדיניות החברתית בישראל. את הגיליון פותח מאמר דעה של לימור גדות, עינב שגב ומעיין פיין, **איזון בית-עבודה בקרב הורים לילדים עם מוגבלות: קריאה לשינוי מדיניות**, המתמקד בקריאה לשינוי מדיניות בכל הקשור באיזון בית-עבודה בקרב הורים לילדים עם מוגבלות. הורים אלה נדרשים להתמודד עם אתגרים יום-יומיים מורכבים, הנוגעים לא רק לדאגה ישירה לילדם, אלא גם להשפעות רחבות היקף על חייהם האישיים והתעסוקתיים. העבודה, שהיא עבור רבים מקור הכנסה, זהות ומשמעות, הופכת לעיתים

למוקד מתח, משום שהצורך לעמוד בדרישותיה מתנגש עם מחויבויות הטיפול, ההתנהלות מול מערכות בירוקרטיות, והצורך הבלתי פוסק בניהול סיטואציות מורכבות.

הכותבות מסבירות כי האיזון בין הבית לעבודה, החשוב לכל הורה, נעשה רגיש במיוחד כשמדובר בהורים לילדים עם מוגבלות. אף שהחקיקה הקיימת בישראל מבקשת לעגן זכויות בסיסיות לקבוצת אוכלוסייה זו, המציאות מציגה תמונה אחרת: חסמים תעסוקתיים, קושי בשמירה על רצף תעסוקתי, ירידה בהכנסה ופערים בהשכלה – כל אלו מתוארים שוב ושוב במחקר העדכני ובקולות העולים מהשטח. מתוך תובנות אלה, מאמר הדעה מבקש לקרוא תיגר על המדיניות הנוכחית, ולהציב על סדר היום הציבורי את ההכרח בהתאמות משמעותיות יותר עבור הורים אלו. הדרישה אינה רק לסיוע פרטני, אלא לגישה מערכתית כוללת; דרישה המכירה במורכבות החיים של הורים ופועלת ליצור עבורם מרחב תעסוקתי גמיש, מכיל ותומך, המכבד את זכותם לחיים מלאים ומשמעותיים גם בנסיבות מאתגרות. הכותבות מספקות כמה המלצות חשובות לשינוי בתחום. בין היתר, הן טוענות כי יש צורך במדיניות לאומית שתסייע יותר לכלל ההורים – כולל למשפחות לילדים עם מוגבלויות – ובעיקר למי שאינם חלק ממגזר עובדי המדינה, למשל הורים שהפכו לעצמאים עקב הצורך לטפל בילדם. מדיניות זו עשויה לכלול תוספת של ימי חופשה וימי היעדרות בתשלום.

אירועי 7 באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיהם יגדילו מאוד את הצורך בשירותי בריאות נפש רבים יותר ואיכותיים יותר. את המאמר השני בגיליון כתבו ענבר אדלר בן דור וגליה מורן, **עמיתים עם ידע מניסיון: האתגרים המרכזיים והגורמים העשויים לקדם יישום מיטבי של תמיכת עמיתים בשירותי בריאות הנפש**. המאמר מתמקד באתגרים העיקריים ובגורמים העשויים לקדם יישום מיטבי של תמיכת עמיתים בשירותים אלו. החוקרות מסבירות כי בשנים האחרונות גוברת ההטמעה של גישת מכוונות החלמה במערך בריאות הנפש, ורכיב מרכזי בגישה זו הוא העסקת עמיתים עם ידע מניסיון. שילובם האפקטיבי של עמיתים אלו מקדם את תהליך ההחלמה האישית של מקבלי השירות, תורם לעמיתים עצמם, ותומך בהטמעת גישה ממוקדת אדם בארגונים. למרות הפוטנציאל הרב, יישומם המיטבי של תפקידי העמיתים נתקל בקשיים ניכרים.

במטרה לזהות את האתגרים המרכזיים ואת התנאים הקריטיים ליישום מיטבי של תמיכת עמיתים בישראל, ערכו החוקרות מחקר איכותני במסגרת פרויקט UPSIDES הבין-לאומי. הן הפעילו מתודולוגיה של מחקר פעולה משתף ומדע יישומי, וקיימו עשר קבוצות מיקוד ו-12 ראיונות עם 68 בעלי עניין שונים ממערך השיקום בבריאות הנפש.

החוקרות זיהו אתגרים בפרמטרים החופפים לחמשת התחומים של מסגרת CFIR – מאפייני ההתערבות, הסטינג החיצוני, הסטינג הפנימי, בעלי עניין מעורבים והיישום, ובהם היעדר מדיניות מספקת, היעדר התמקצעות של הארגונים בהעסקת עמיתים וסטיגמה כלפי עמיתים. בין האתגרים הבולטים נמצאו היעדר מדיניות תומכת, חוסר התמחות ארגונית בהעסקת עמיתים, וסטיגמות כלפיהם. עוד זיהו החוקרות גורמים מקדמים בארבעת

התחומים האחרים, ובהם מחויבות מנהיגותית, מתן התאמות, תהליכי הדרכה, והזדמנויות לביטוי ידע ייחודי. מסקנות המחקר הן שיישום אפקטיבי של תפקידי העמיתים מחייב מחויבות מערכתית כוללת: שילוב בין תרבות ארגונית מכוונת החלמה לבין תשתית ופרקטיקה מוסדית הולמת הכוללת מערכי הכשרה, ליווי מקצועי ותמיכה לכל בעלי התפקידים. החוקרים מדגישים את הצורך במדיניות ממשלתית שתורגם לתכנון תפקידים ייעודיים ולהקצאת משאבים שיאפשרו לבסס שירותי שיקום ממוקדי אדם והחלמה לאורך זמן.

המאמר השלישי בגיליון זה הוא מאמרה של רותם לוי הימן, **אימהות-מקצועיות ונשות מקצוע-הדיוטות: עבודת טיפול דואלית של נשות מקצוע ממקצועות הבריאות שהן אימהות לילדים עם מוגבלות**. המאמר מתמקד בנשים המבצעות "עבודה" טיפולית הן במקום עבודתן הן בבית; נשים שהן גם אימהות לילדים עם מוגבלות וגם נשות מקצוע בתחום הבריאות. נשים אלו, מסבירה החוקרת, פועלות בתוך שני עולמות ידע השזורים זה בזה: ידע מקצועי, פורמלי, מבוסס הכשרה וניסיון קליני, ולצידו ידע אישי, רגשי, שנשאב מניסיון החיים כהורה. החוקרת מתמקדת במפגש המורכב והייחודי בין שני סוגי הידע הללו, ובאופנים שבהם הוא מעצב את עבודתן הטיפולית.

המחקר מתבסס על ראיונות עומק מובנים למחצה עם 14 נשים בישראל, כולן אימהות לילדים עם מוגבלות העובדות במקצועות הבריאות. בניתוח זיהתה החוקרת ארבעה סוגי ידע מרכזיים שהמשתתפות מנו: ידע אקדמי-מחקרי, ידע מניסיון אישי, ידע חווייתי וידע חברתי. המפגש בין הידע האימהי לבין הידע המקצועי מייצר מרחב פרקטי חדש, שבו כל אחת מהן משלבת רכיבים משני העולמות בעבודתה – בבית ובקליניקה. החוקרת מציעה את המונח **מומחיות אימהית-מקצועית** כדי לתאר את הדואליות הזו, המאתגרת את ההבחנות המסורתיות בין מומחים להדיוטות. דרך הסיפורים והפרקטיקות שעלו מן הראיונות מצטיגה החוקרת פוטנציאל לשיח חדש על ידע, טיפול וסמכות; שיח המאפשר לטשטש היררכיות ולהכיר בערכו של הידע ההיברידי הנוצר מתוך חיים בשני העולמות.

המאמר הרביעי בגיליון זה הוא מאמרם של יעל עפרון, מוחמד ותד ויוסי כורזים-קורושי, **רווחה, מדיניות, רב-תחומיות ובין-תחומיות במשפט**. במאמר זה החוקרים בוחנים את הקשר המורכב בין תחום הרווחה לבין עולם המשפט, על בסיס גישות בין-תחומיות המדגישות את החשיבות שבשילוב ידע מכמה דיסציפלינות. הם מציעים מבט רחב על אתגרי המפגש בין מדיניות חברתית לבין מערכת החוק, וטוענים כי בעיות חברתיות רבות הן בעיות "מורכבות" – כאלה שאינן ניתנות לפתרון בגבולותיו של תחום ידע אחד בלבד. המאמר מבקש אפוא לפרוץ את גבולות התחום המשפטי באמצעות אימוץ שיתוף פעולה בין-תחומי, ובפרט בהקשרים של מדיניות רווחה. החוקרים בוחנים כיצד שילוב זוויות ראייה אקדמיות ומעשיות מאפשר הבנה עמוקה יותר של בעיות מורכבות, ומקדם דרכי התערבות חדשניות. לטענתם, שיתופי פעולה מסוג זה עשויים להניב גוף ידע סינרגטי ולפתח

תאוריות חדשות, אשר יביאו לעיצוב מדיניות הולמת ומדויקת יותר מזו שמערכת המשפט לבדה יכולה להציע.

בשלב הראשון, משרטטים החוקרים את הזיקה בין המונחים "רווחה", "מדיניות", ו"בין-תחומיות במשפט", ומניחים תשתית מושגית הכוללת סקירה היסטורית ותאורטית של התפתחות גישות רב-תחומיות ובין-תחומיות בכלל, ובתחום המשפט בפרט. בהמשך, הם מתמקדים בחמישה מושגים מרכזיים: דיסציפלינה, רב-תחומיות ובין-תחומיות וההבדלים ביניהן, חיבורים ארגוניים, מאפייני בעיה מורכבת, ועבודת גבול. החוקרים מציגים דוגמאות למחקרים משפטיים בין-תחומיים שבחנו את השפעת המשפט על מדיניות חברתית, ובוחרים את מידת השפעתם על עיצוב מדיניות ציבורית ואת יעילותם המעשית. לקראת סיום, הם מציעים לחשוב מחדש על מבנה המוסדות האקדמיים עצמם, במטרה לפרוץ את הגבולות הקיימים בין דיסציפלינות וליצור תשתית אמיתית לשיתופי פעולה חדשניים ורלוונטיים יותר למציאות החברתית.

את הגיליון חותם מאמרה של ליאת קוליק, **האם דפוס הפרנסה קובע? הבדלים בהתנהלותן ובחוויותיהן של נשים ממגזרים חברתיים שונים במערכת המשפחה-עבודה**. המאמר מתמקד ברכיבים הקשורים במשפחה, בעבודה ובדפוס הפרנסה בקרב נשים, ובוחן כיצד דפוס פרנסה שונים של בני זוג משפיעים על חיי המשפחה והעבודה של נשים. המחברת מתמקדת ב-521 נשים, משלושה מגזרים מרכזיים בישראל: יהודיות מהמגזר הכללי, חרדיות וערביות. בשאלון המקוון שהנתונים מתבססים עליו קוליק מתמקדת בשלושה היבטים של המערכת משפחה-עבודה: ההתנהלות – חלוקת השעות בין עבודה בשכר לבין טיפול במשפחה; הקוגניטיבי – תחושת קונפליקט בין תפקידי הבית והעבודה; והאפקטיבי – שביעות רצון מהנישואין.

מהממצאים עולה כי נשים המשתכרות יותר מבני זוגן, ללא קשר למגזר, מקדישות לעבודה בשכר יותר שעות מאשר הן מקדישות למשפחה. עם זאת, לא נמצאו פערים בין דפוסים ההשתכרות בהערכת הנשים את מידת המעורבות של בני זוגן בטיפול במשפחה. בקרב נשים ערביות, אלו המשתכרות יותר מבני זוגן מדווחות על קונפליקט תפקידים נמוך בעוצמתו מזה שחוות נשים ערביות במבני פרנסה אחרים. בקרב חרדיות, שביעות הרצון מהנישואין היא הגבוהה ביותר – ללא תלות בדפוס הפרנסה. המחברת מצביעה על כך שדפוס פרנסה יוצרים הבחנות בהתנהלותן ובחוויותיהן של הנשים, אך גם מדגישה את קווי הדמיון החוצים מגזרים. לאור זאת, היא קוראת לארגונים לאמץ מדיניות ידידותית למשפחה – במיוחד במגזרים המסורתיים – במטרה להקל על נשים את שילובן בזירות המשפחתיות והמקצועיות גם יחד.

הנה כי כן, לפניכם אסופה נאה של מאמרים שעל כתיבתם ועל השיפוט הקפדני שלהם עמלו חוקרות וחוקרים שבלעדיהם לא יכול היה הקורא הישראלי לקבל מידע חשוב. בהקשר זה ברצוני לשוב ולהודות לכל המחברות והמחברים שתרמו לגיליון זה, לכל השופטות

והשופטים שהקדישו מזמנם וקראו בעיון את המאמרים, לכל חברות וחברי מערכת כתב העת ולמרכזת המערכת מיה עורב-הטל על עבודתם המסורה והנאמנה, לעורכת הלשון נירית איטינגון ולמעצב הגרפי מרדכי פרנקל, ולשוב ולקוות כי העתיד טומן בחובו גם בשורות טובות יותר לחברה הישראלית.

פרופ' ניסים (נסי) כהן

עורך ראשי